

IDEJA PANSLAVIZMA U ČEŠKOJ KNJIŽEVNOSTI PRVE POLOVINE 19 VEKA U POREĐENJU SA ISTOM IDEJOM U SRPSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Ideja panslavizma je veoma iscrpno obrađena u slavističkoj literaturi, tako da ćemo se u svom radu osvrnuti samo na razvoj panslavističke ideje u češkoj i srpskoj književnosti, u okviru bogatih književnih veza između Čeha i Slovaka i Južnih Slovena (pre svega Srba u Ugarskoj i Hrvata tj. Ilirskog pokreta). Ova ideja je, naravno, bila prisutna i u svim ostalim slovenskim narodima tog vremena, pre svega kod Poljaka i Rusa, ali je u tim narodima panslavizam dobio potpuno drugačiji, prevashodno revolucionarni karakter.

Početkom 19. veka vodeći umetnički pravac u Evropi je romantizam, a njegove najveće tekovine su interesovanje za nacionalno, veličanje i slavljenje prošlosti, sanjarenje o budućoj sreći čovečanstva. Iz ranog romantizma 19. veka proizašao je nacionalizam kod svih evropskih naroda, a posebno kod malih naroda, koji nisu imali političku samostalnost ili su tu samostalnost izgubili. U takvom položaju je 19. vek zatekao Čeha, Slovačke, Srbe i Hrvate u austro-ugarskoj monarhiji, tako da oživljavanje njihovih međusobnih kulturnih veza i sličnost u razvoju panslavističke ideje, uopšte nije bilo slučajno.

U ranom romantizmu, češka književnost je bila najbliža zapadnim uzorima i uticajima, pa je predstavljala most, preko koga su kulturni uticaji iz Zapadne Evrope stigli i do ostalih slovenskih naroda, naročito Južnih Slovena. Protestantaska slovačka verska manjina obrazovala se uglavnom na nemačkim protestantskim univerzitetima, na kojima su nemački naučnici i pisci objavljivali da su Nemci u Pruskoj, Bavarskoj, Hanoveru, Austriji i drugde, pored postojanja različitih narečja, jedan te isti narod. Tako se i slovenskim studentima na tim univerzitetima nametnulo pitanje: da li su i svi Sloveni jedan narod? Jan Kolar, tadašnji student teologije u Jeni, je na to pitanje dao pozitivan odgovor i već od 1812. godine ta ideja o jednoj slovenskoj narodnosti, ovladala je njegovim gledištima.

Približno u istom tom periodu se češki slavisti (češka javnost nešto kasnije) upoznaju i sa delom Vuka Stefanovića Karadžića. Vaclav Hanka je 22. avgusta 1814. u časopisu *Prvotiny pěkných umění* objavio recenziju Vukove *Male prostonarodne slaveno-serbske pjesnarice*, a tri godine kasnije (1817) objavljuje, u svom prevodu, izbor iz Vukove zbirke pod naslovom *Prostonárodní srbská muza do Čech převedená*. Time su se češki panslavisti upoznali sa Vukovim delom, a za njegove posete Pragu 1823. došlo je i do ličnog poznanstva sa najuglednijim predstavnicima češke nauke i književnosti tog vremena¹.

Dakle, prvim pesnikom i ideologom panslavizma smatra se Jan Kolar (1793. – 1852.), koji je imao dovoljno smelosti da postavi slovensku antitezu pangermanizmu. On je pesnički interpretirao Herderova shvatanja o Slovenstvu, kojima su pribegavali i mnogi drugi panslavisti. Ali na Kolaru je uticalo i druženje sa Samuelom Rožnjajem, koji je bio veliki slovenofil i prvi je na češki preveo „Hasanagicinu“ u časopisu *Hlasatel český*, ali ne sa originala već preko Geteovog prevoda te pesme. Na slovenski jug, Kolar je najviše uticao svojim velikim lirsko-epskim spevom „Slavy dce- ra“, kao i raspravom o slovenskoj uzajamnosti. Oba dela objavljena su 1836. u „Srpskom Narodnom Listu“ u Pešti. Kolarova raspra „O književnoj uzajamnosti između naroda i narečja slovenskih“ zapravo je njegov program o potrebi povezivanja svih Slovena, koji žive u Ugarskoj – isključivo na kulturnom planu.

Prvim naučnikom panslavizma smatra se Pavel Josef Šafarik, koji je takođe studirao u Jeni, gde je prihvatio romantičarske ideje i učenje o sveslovenskoj uzajamnosti. Za temu ovog rada najznačajnije je pomenuti njegov boravak u Novom Sadu, gde predaje u srpskoj gimnaziji punih 15 godina. Taj boravak je prerastao u celoživotnu ljubav prema srpskom narodu. Šafarik je bio zapažen radi svoje „Istorije slovenskog jezika i književnosti“ (1826.) u kojoj je Slovenstvo tretirao kao jedan narod a pojedine slovenske jezike kao narečja jednog jezika. Između ostalog, on je u ovoj knjizi upoznao češku javnost i sa Simom Milutinovićem Sarajlijom (1791.–1847.). To je bio jedan od prvih srpskih romantičara, učitelj Petra Petrovića Njegoša i ministar prosvete u Beogradu od 1842. Zahvaljujući Šafariku, Sima Milutinović je prilikom svoje posete Pragu bio prihvaćen kao već popularna ličnost srpskog kulturnog života.

¹ M. Kvpil, *O srpsko-českim književnim vezama*. In: *Slovenske kulture i istorija međuslovenskih veza*, Beograd 1996, str. 55.

Kao što smo već pomenuli, češki narodni preporod sa svojim pesničkim predstavnicima (Kolarom, Čelakovskim, Erbenom i dr.) uspeo je da izmiri romantičarsku estetiku Zapada sa slovenskim tradicionalnim shvaćanjima. Kolar je, na primer, interpretirao Herderove ideje i veličao Slovenstvo, ali pisao je sasvim po zapadnim uzorima. Južni Sloveni su prihvatili te uticaje, a za uzvrat su Česima i Zapadnoj Evropi dali svoju narodnu epsku pesmu, koja je oduševila evropske romantičare. Oni su u našoj narodnoj poeziji videli čistu snagu kolektivnog narodnog genija.² U tome je najveća zasluga pripala naravno sakupljačkoj i izdavačkoj delatnosti Vuka Stefanovića Karadžića, kome je u mnogome pomogao tadašnji duh vremena tj. interesovanje za narodnu poeziju. Taj povratni uticaj srpske narodne poezije na češku književnost, prepoznaje se u stvaralaštvu Ladislava Čelakovskog i K.J. Erbena, koji traže inspiraciju na čisto slovenskim izvorima, u češkoj, srpskoj i ruskoj narodnoj poeziji. L. Čelakovski je sakupljao i izdavao narodnu poeziju svih slovenskih naroda u izvornom obliku i prevedenu na češki. U predgovoru svoje zbirke „Slovenske narodne pesme“ (1820.) on ističe značaj sakupljanja narodnog blaga za zbližavanje slovenskih kultura. Treći deo iste zbirke (1827.) Čelakovski je posvetio Vuku S. Karadžiću, sa kojim je lično bio prijatelj. U tom delu svoje zbirke, on je preveo 11 srpskih narodnih pesama. Ipak, njegova najčuvenija dela su „Ohlas písní ruských“ (1829.) i „Ohlas písní českých“ (1839.), koja predstavljaju pesnički uspešne imitacije narodne poezije. Interesantno je, da je on u početku hteo da napravi odjeke narodne poezije svih slovenskih naroda, ali to je zahtevalo veoma mnogo vremena i naporog rada, pa se ipak opredelio samo za ruske, a kasnije i češke narodne pesme. Čelakovski je, dakle, bio jedan od onih panslavista, koji su se oduševljavali Rusijom i u njoj videli uzor i uzdanicu za svoj vlastiti neslobodni narod.

U češkoj nauci i književnosti tog vremena postojali su i oštri kritičari carističke politike i rusko-pravoslavnog slavjanofilstva. Među njima su najznačajniji bili F. Palacky i K. H. Borovsky kao pristalice tzv. austroslavizma. Ali uprkos tome, mali slovenski narodi u prvoj polovini 19. veka ne prestaju u majci Rusiji da gledaju svoju zaštitnicu. To se oseća i kod najznačajnijih pesnika Ilirskog pokreta, koji se vremenski podudara sa nacionalnim preporodom Čeha, Slovaka, Poljaka, Rusa i Srba i podržava kontakte sa tim slovenskim narodima, kao i ideju o slovenskoj uzajamnosti.

² Jovan Kršić: Pogled na savremenu češkoslovačku književnost. In: Nova Evropa, Zagreb 1934, broj 6, str. 213.

(I sam Ljudevit Gaj 1838. u jednom memorandumu piše o misiji Rusije i veliča njenog cara kao vođu svog naroda.)

Hrvatska omladina u univerzitetskim centrima Beču, Gracu i na Pravi- ničkoj Akademiji u Zagrebu, susrela se sa romantičarskim idejama i sasta- jući se sa mladim Srbima i Slovencima, počinje u tuđini da oseća nacio- nalnu bliskost sa njima. U Gracu je još pre 1827. osnovan Ilirski klub, gde se Ljudevit Gaj sastajao sa mladim Srbima Božidarom Petranovićem i Mojsijem Baltićem i učio od njih štokavski, ćirilicu i narodne pesme. Posle Beča i Graca, Ljudevit Gaj je boravio i u Pešti, gde se upoznao sa idejama Kolara i Šafarika, koji su ostali glavni učitelji mladih „iliraca“.

Među predstavnicima Ilirskog pokreta, posebno bismo izdvojili Stanka Vraza (1810.-1851.) Poreklom Slovenac, on je drugovao s Miklošičem, učio ostale slovenske jezike, čitao Vukove narodne pesme i nemačke ro- mantičare. 1848.godine je učestvovao na sveslovenskom kongresu u Pra- gu, ali njegov možda najveći doprinos kulturnom životu tog vremena jeste osnivanje književnog časopisa *Kolo* (1842). On je nastojao da podigne južnoslovensku književnost na viši nivo i da je približi ukusu i duhu ostale slovenske braće. U časopisu *Kolo* prevodio je različite evropske i sloven- ske pesnike i uvrštavao članke slovenskih saradnika: Jaromira Erbena, Mi- roslava Hurbana i Sreznjevskog. Njegovi stavovi o književnosti, o tome u kom pravcu ona treba da se razvija i koje uzore da sledi, najbolje se uo- čavaju u njegovoj književnoj kritici starije, pre svega Dubrovačke, knji- ževnosti. On zamera najvećim dubrovačkim pesnicima kraja 16. i početka 17. veka preveliku vezanost za italijanske uzore i otuđenost od slovenskog nacionalnog duha. Smatra da su glavni junaci Gundulićevog Osmana samo po imenu Sloveni, „*a srce i duša u njih je romanska*“. Svoju kritiku dub- rovačke književnosti završava rečima: „*Tko se razlogu tih riječi nije već osvjedočio, toga upućujemo, neka postavi naše klasike dubrovačke uz na- rodne pjesme, a poslije toga uz pjesnike talijanske zlatnog vijeka, pa nek rasudi da su po duhu srodniji s Talijani, negoli sa pjesmami naroda svo- ga, koje su pravo i jedino mjerilo narodnog duha.*“³

A kada je 1842. godine izašla Šafarikova knjiga „Slovenski narodop- is“ sa geografskom kartom i statističkim podacima o slovenskim narodi- ma, Stanko Vraz piše iz Zagreba u Prag: „*Kud god dođem sa kopijom te karte, svi se za nju otimaju. Oni prosto ne mogu vjerovati da mi Slaveni*

³ Dela Stanka Vraza, Matica Hrvatska, Zagreb 1877. Sv. V, str.100.

zauzimamo tako veliko prostranstvo. Ova karta je probudila više patriot-
skih osjećanja, nego sva dosadašnja literatura.“⁴

Još jedan tipičan predstavnik narodnog preporoda kod Južnih Slovena jeste Petar Preradović (1818.-1872.), koji se zalaže za vraćanje narodnoj poeziji i tradiciji. U svojoj pesmi „Zora puca, bit će dana“ (1844) on najavljuje bolju i svetliju budućnost za Slovene, koja prema njemu dolazi sa istoka:

„Ali sijeva od istoka
Sjajna vila slavskog roda,
Glasi amo istihana:
Zora puca, bit će dana!“⁵

Njegove ode „Zvanje Slavjanstva“ i „Slavjanstvu“ najbolje ilustruju njegovo panslavističko opredeljenje, zasnovano na Herderovoj teoriji o Slovenima kao najblažem i najpobožnijem narodu.

Od Srba iz Ugarske, koji su se pridružili Ilirskom pokretu, tu su Jovan Subotić i Jovan Sundečić. Jovan Subotić (1817.-1886.) proslavio se među svojim savremenici epskom pesmom „Kralj Dečanski“, a 60-ih godina piše čitav niz narodnih drama. Jovan Sundečić (1825.-1900.) pripada već drugoj polovini 19. veka i u svom stvaralaštvu se pre svega zalagao za hrvatsko-srpsko jedinstvo.⁶ To ilustruju i stihovi njegove moralno-didaktičke pesme „Vršidba“:

„Amo, braćo, s Drave do Balkana,
sa Dunava do Jadranskog žala,
kojima je sudba namijenila
život i smrt, slavu i nevolju
u jedinjoj istoj zajednici!“⁷

Za jačanje češko-južnoslovenskih odnosa 20.-ih i 30.-ih godina 19. veka i direktnih češko-srpskih kontakata zaslužni su i književni časopisi sa jedne i druge strane. U češkoj su to bili: *Květy*, *Česká Včela*, *Časopis Českého Muzea*, a sa srpske strane: *Letopis Matice srpske*, *Bačka Vila*, *Skoro-teča*. O Srbima van monarhije prvi je pisao Šafarik u svojoj recenziji Vukove knjige *Montenegro und Montenegriner*, a Prokop Hoholoušek je

4 M. Vauhnik: Panslavizam – sveslovenstvo. In: Iskra. München 1983, str. 6.

5 Dr D. Prohaska: Pregled hrvatske i srpske književnosti. Zagreb 1929.

6 Dr Dragutin Prohaska: „Srbi prijatelji Ilirizma“. In: Pregled hrvatske i srpske književnosti. Zagreb 1929. str. 111.

7 Jovan Sundečić, Izabrane pesme, Zagreb 1889.

beletristički približio Česima Crnu Goru poznatom prozom „Černohorci“ (Květy, 1843.)⁸

Sve to je veoma dobro upoznalo češku javnost sa slovenskim jugom, što se reflektovalo i na velikom broju srpskih učesnika na Slovenskom kongresu u Pragu 1848. O tom sveslovenskom skupu je takođe već gotovo sve rečeno i napisano, pa bi bilo suvišno ulaziti u njegovo detaljno opisanje. Želimo samo da istaknemo da, iako ovaj Kongres nije dao praktičnih rezultata i nije ispunio nade svojih inicijatora, on je ipak poslužio jačanju slovenske svesti.

Dakle, ideja slovenske uzajamnosti pojavila se početkom 19. veka kod Čeha, Slovaka, Srba i Hrvata iz istih pobuda. Ti mali slovenski narodi u austro-ugarskoj monarhiji našli su se okruženi tuđim narodima i osetili međusobnu bliskost, što je i razumljivo pogotovo kada se uzme u obzir da se u to vreme u germanskom svetu probudila ideja pangermanizma, a cela Evropa je bila zahvaćena talasom romantizma. Što se tiče razvoja panslavističke ideje, može se reći da je on imao slične karakteristike kod Čeha i Južnih Slovena, ali različite kulturno istorijske okolnosti donele su i znatne razlike. Neophodno je istaći da Balkan u to vreme ipak nije bio povoljno tle za razvoj nekog višeg nivoa romantičarske umetnosti, jer još nije imao razvijene nacionalne književnosti. Kod nas su do jačeg izražaja došle filološka i politička strana romantizma, ali svojom epskom, narodnom pozijom balkanski narodi su svakako doprineli razvoju panslavističke ideje i uticali na njene predstavnike u češkoj književnosti.

⁸ M. Kvpil: O srpsko-češkim književnim vezama. In: Slovenske kulture i istorija međuslovenskih veza, Beograd 1996. str. 61.